

Belkova S. V. Rumors as the Informal Channel of Communication: the Problem of the Study and Classification. Speech practice implemented using formal and informal communication channels. Today we acknowledge the expansion of the role and boundaries is an informal communication, in which the most important role played by the rumors. They are particularly relevant during periods of crisis in the life of society, which today is experiencing and our country. Unfortunately, today the problems of functioning and typology of rumors longer studied sociology, philosophy and linguistics than the science of mass communication. The two-stage nature of the transmission of information inherent in the latter, the important issue of the essence of «thought leaders» who relay the messages to the masses themselves consciously or unconsciously may be the source of the rumors. The article also discussed the main classification parameters of rumors that can be used to build both their general scientific typology and for the science of mass communication in particular.

Keywords: communication, informal communication, communication channel, classification hearings.

Адреса для листування: alo_zidmu@ukr.net

УДК [070:304:659.3]:32:7.049.2:355.01(477)

Альона Власюк – студентка Інституту філології та журналістики
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

Антиросійська політична карикатура в Україні як засіб пропаганди у період військового протистояння на Сході України у 2014–2015 роках

У статті проаналізовано вплив антиросійської політичної карикатури у період військового протистояння в Україні. Встановлено домінуючі теми карикатур, що спрямовані проти російської політики. Визначено основні завдання ілюстративних матеріалів, які поставили перед собою художники та редакції ЗМІ. Охарактеризовано образи, сюжети та персонажі карикатур, їхнє семантичне значення. Досліджено вплив пропагандистської політичної карикатури на формування негативних стереотипів в українському суспільстві. Простежено композиційні особливості художників, їхню лаконічність та образно-символічну мову.

Ключові слова: політична карикатура, пропаганда, суспільство, військове протистояння на Сході України.

Постановка наукової проблеми. Карикатура була і є давнім способом агітації, відомим ще з античних часів. Вона наочніше відображає настрої суспільства, оскільки для її створення не потрібна документальна точність, а навпаки, віддається перевага гіперболізуванню позитивних або найчастіше негативних рис зображуваного [6].

Карикатура усвідомлюється не просто як засіб критики, але й як певне дзеркало сучасності, що реагує на всі зміни у суспільстві, «як вагомий засіб даних про взаємостосунки між людьми, політичними подіями і владою» [3].

Нині політична карикатура в Україні не знайшла широкого розповсюдження, адже це – жанр художньої публіцистики, який часто вартий кількох фейлетонів або памфлетів. У нас немає справжньої політичної карикатури, хоча попит із боку суспільства існує, тому що карикатура – збільшуваче склади дійсності. А дійсність сьогодні у нас така, що тем для політичних карикатур вистачає [6].

Актуальність статті зумовлена нестачею вітчизняних досліджень політичних карикатур. Сатиричні зображення є повноцінним інформаційним джерелом, які не гірше, а в деяких випадках навіть краще, ніж традиційні друковані чи електронні ЗМІ, висвітлюють події, настрої людей, їхні уявлення та погляди.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Серед українських дослідників вивчення політичної карикатури, її агітаційних та маніпуляційних особливостей лише починають набувати популярності. Переважно досліджують карикатуру як складову вербального дискурсу: К. Ковінько [3],

О. Артемова [1]. Проблеми політичної карикатури присвячені роботи М. Бірюкова [2], О. Медведєва [4], Л. Питльована [5], М. Філатова [6].

Мета та завдання статті – виявити та проаналізувати роль політичної карикатури у сучасному інфопросторі. Пояснити українському читачеві причини військового протистояння на Сході України, можливість його наслідків, а також візуально показати винуватців конфлікту.

Вклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Одна з основних переваг карикатури у воєнних подіях на Сході України – це можливість побачити політичну та воєнну ситуацію, її сприйняття очима мас-медіа та художників.

Звичайно, більшість карикатур щодо подій в Україні насамперед призначені для національного читача, але деякі часописи мають вихід і на зарубіжну публіку. Тож у такому контексті карикатуру можна вважати засобом публічної дипломатії, що здатен формувати громадську думку щодо подій в Україні й за кордоном.

Карикатура – це суб'єктивне джерело. Художник дуже чітко дає зрозуміти читачам свою позицію щодо певної публічної особи чи події. Тому аудиторія може з легкістю ідентифікувати автора, тобто визначити, до якої нації або країни він належить. Якщо говорити про політичні карикатури, що пов'язані з військовим протистоянням, то тут не все так просто, адже кожен художник по-різному бачить ту чи ту ситуацію і по-різному піддається впливу тієї чи тієї пропаганди. Наприклад, російський карикатурист Сергій Йолкін, який вважає, що російська влада сприяє війні на Сході України, не боїться малювати Володимира Путіна у сатиричних образах.

Існують сталі схеми роботи з карикатурою загалом і з політичною карикатурою зокрема: ідентифікація зображених на малюнку осіб; встановлення часу, місця та подій, яким вона присвячена; з'ясування ставлення автора до зображуваних подій; визначення політичної позиції та переконань автора; символіка та графічні метафори у малюнку; визначення ступеня об'єктивності художника у відображенні подій з кореляцією на наші сучасні знання про них; визначення основного меседжу карикатури [5].

Головний редактор періодичного видання «Новое Время» Віталій Сич в інтерв'ю телеканалу «1+1» прокоментував, що основна ефективність політичної карикатури, як інструменту пропаганди, в доступності. Для того, щоб прочитати статтю, потрібно 15 хвилин, до того ж не факт, що її дочитають до кінця. Карикатура не потребує читання, ми відразу її бачимо і розуміємо.

Про вплив сатиричних малюнків на свідомість суспільства говорив і російський карикатурист Андрій Більжо: «Карикатура, вообще, политическая или социальная оказывает очень активное влияние на читателя. Если статья – это буквы, и вы должны это прочесть, то карикатура работает как моментальная статья. Вы читаете этот анекдот моментально. И если вы не идиот, вам тут же становится понятно, о чем речь» [<http://www.telekritika.ua/daidzhest/2013-01-05/77985>].

Задля ефективної пропаганди з допомогою карикатури велике значення має її розповсюдження. Воєнна карикатура доходить до масового читача зазвичай через друковані засоби масової інформації, інтернет-видання та соціальні мережі.

У досліджуваних карикатурах чітко простежується кілька завдань, які поставили перед собою художники та редакції ЗМІ. По-перше, карикатуристи намагаються показати українському суспільству де добро, а де зло, що саме російська влада є агресором в Україні. По-друге, на малюнку зображується розмежування «шляхетності» української та російської сторін у військовому протистоянні. По-третє, основна увага акцентується президенту Російської Федерації Володимирові Путіну, яких показаний у гостро сатиричному плані. По-четверте, автори карикатур намагаються продемонструвати переваги української політичної свідомості над російською.

Одним із лейтмотивів українських карикатур, спрямованих проти російської політики, є образ російського президента як символ найбільшого зла і головної причини воєнного конфлікту в Україні.

У статті «Обезьяны с Буком и Путин в аду» російськомовного українського журналу «Новое Время» [<http://nv.ua/ukraine/Putin-v-adu-i-obezyany-s-Bukom-satira-nedeli-ot-NV-5061.html>] бачимо пекло і Володимира Путіна, який розмірковує над тим, чи повертатися додому, чи горіти разом з найбільшими політичними злочинцями сучасності. Автор хоче нам показати, що дії російського президента злочинні, і якщо він не зупиниться зараз, потім вже буде надто пізно.

Уособлення уявлень українців про В. Путіна як загарбника показано на малюнку українського художника О. Кустовського [http://gdb.rferl.org/FA461404-C961-4A54-954F-D93D894B8518_w]

974_n_s.jpg]. Автор змальовує відому всім казку про Дюймовочку, де за сюжетом величезна бридка жаба намагається вкрасти маленьку дівчинку, щоб згодом одружитися з нею.

Дівчина – це символ України, яка спокійно собі спить, не підозрюючи про лихо. Художник в образі України поєднує гармонійні кольори, які символізують український прапор. Ця частина малюнку викликає позитивні, приємні емоції. Та коли читач фокусує свою увагу на жабі, то починає підсвідомо хвилюватися за Дюймовочку, адже її чекає нещастя. Риси обличчя жаби нагадують президента Росії, який своїм язиком ловить та їсть мух. Язик зображено у вигляді молотка і серпа, що є традиційними символами колишнього СРСР. Тобто автор пояснює, що політика Володимира Путіна – тоталітарна, яка далеко не відійшла від комуністичних «совкових» традицій.

На малюнку зображений екран, який знаходиться у пащі жаби. Це символ путінської пропаганди як головної зброї, спрямованої на українське суспільство.

Тому, хто має змогу переглянути цю карикатуру, нав'язується думка про те, що російська влада за допомогою пропаганди хоче, щоб Україна назавжди залишилася в болоті та неволі.

Неодноразово засоби масової інформації порівнюють російське правління з Мордором (країна, яка існувала у вигаданому світі Середзем'я Джона Р. Р. Толкіна і була осередком сили Чорного Володаря Саурона). У соціальній мережі Вконтакте газета «День» завантажила карикатуру Юрія Журавля з надписом «Оперативно діє Мордор. Сьогодні вбивство – завтра орден...» [https://vk.com/fave?w=wall-48297627_8736]. Карикатура віддзеркалює події, що сталися 27 лютого 2015 р., а саме: вбивство російського опозиційного політика Бориса Немцова. Автор дає чітко зрозуміти читачам, хто винен у смерті депутата і яке «покарання» чекає на вбивцю. Образ убивці алегоричний, художник малює собаку, як найвідданішого друга людини, з людським обличчям неслов'янської зовнішності. І за кількістю медалей у нього на грудях бачимо, що він вже неодноразово слухався господаря і вчиняв подібні злочини.

Ще одна тема, яка простежується в антиросійських політичних карикатурах – це ставлення Західних країн (Німеччини, США, Франції) до воєнного конфлікту на Сході України. Як і мас-медіа, карикатуристи хочуть показати, що іноземні держави виступають так званими посередниками в українсько-російському конфлікті та прагнуть шляхом мирного діалогу припинити військове протистояння.

На сатиричному малюнку зображені події у Мінську 11–12 лютого 2015 р., де «нормандська четвірка» підписала угоду з метою деескалації збройного конфлікту на Сході України [http://gdb.rferl.org/04832C79-5DBC-442C-9BAF-2BDF947B6E4F_w974_n_s.jpg]. Автор описує цю подію і загалом ситуацію, що склалася в Україні починаючи з 2014 р., як гру політиків у карти. Цікавим є образ президента Білорусі, який не бере участі у грі, головна його роль – підглядати та підказувати Путіну карти гравців. Цим карикатурист показує істинну позицію Олександра Лукашенка щодо української та російської влади. Змучені погляди Ангели Меркель та Франсуа Олланда свідчать про те, що вони вже давно готові підписати угоду, але російський президент ніяк не хоче цього робити.

Авторський підпис «Lock, Stock and Two Smoking Barrels» (взятий з відомого комедійного фільму «Карти, гроші та два стволи») є певною грою слів, що означає «все і відразу», містить велику частку іронії. На малюнку бачимо, хто тримає рушницю, і розуміємо, що Путін не бажає підписувати ніякі угоди, він хоче все і відразу. У нашому випадку – весь Схід України.

Ще одна карикатура зображає Європейський Союз у вигляді голубів, що за біблійним сюжетом символізують мир [http://gdb.rferl.org/7DD5282E-FAB6-4E28-A118-0003DABA2460_w974_n_s.jpg]. Німецький канцлер та французький президент намагаються крізь колючий дріт принести Путіну гілку миру. Бачимо російського президента в образі старого хворобливого карлика, який мріє захопити побільше земель, але не може цього зробити. Російський правитель не розуміє, що військовий конфлікт у Східній Україні принесе негативні наслідки для Російської Федерації. На малюнку простежується чітка позиція автора: російська влада уособлює зло, Європейський Союз – мир. Художник дуже упереджено ставиться до країн Західної Європи, ідеалізує, робить символами миру, нав'язує думку, що вступ до ЄС – основна мета України.

Російський художник Андрій Більжо висвітлює у своїх карикатурах, як росіяни ставляться до українського суспільства. Основою цієї карикатури стали казкові персонажі, що створювалися у різні епохи [http://ukr.lb.ua/news/2014/09/22/280146_andrey_bilzho_to_seychas.html].

Три богатирі – головні герої давньоруських народних пісень. Вони охороняли Київ під час правління князів та вступали в двобій з чудовиськами.

І от, побачивши крокодила Гену та Чебурашку, богатирі зі страхом в очах запитують «бандеровці?». Цим карикатурист показує, як за допомогою прокремлівської пропаганди, російський народ ставиться до західноукраїнського населення. Часто, зображаючи націю у вигляді тварин, карикатуристи гіперболізують негативні риси національного характеру інших держав. Більшою порівнює українців з Чебурашкою та Геною. За сюжетом мультфільму – це позитивні персонажі, які шукають друзів та допомагають людям. Таким чином, автор показує, що «бандерівці» добрий, ввічливий, привітний народ.

Висновки. Отже, можемо сказати, що політична карикатура – ефективний антиросійський засіб пропаганди у воєнному конфлікті на Сході України. Головні теми, які пропагують ілюстративні матеріали, це: негативний та бридкий образ Володимира Путіна; боротьба українського народу проти країни-агресора; прагнення миру та особлива роль Європейського Союзу у подіях, що відбуваються на Сході України. Джерела поширення карикатур: соціальні мережі, друковані та електронні засоби масової інформації. Основна мета таких зображень – це переконати українців у злочинності російського правління та необхідності перемогти Володимира Путіна як основну перешкоду до процвітання української нації; сформуванню відповідну громадську думку.

Література

1. Артемова Е. Карикатура как жанр политического дискурса : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / Е. Артемова. – Волгоград, 2002. – 237 с.
2. Бірюков М. Карикатура, шарж, комікс як різновиди газетно-журнальної графіки / М. Бірюков // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – № 7 (194). – Ч. I. – 2010. – С. 29–32.
3. Ковінько К. Жанр політичної карикатури: функціональні, дискурсивні та стилістичні особливості / К. Ковінько // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. – 2012. – № 1003. – Романо-германська філологія. Methodika викладання іноземних мов. – Вип. 70. – С. 125–130.
4. Медведєва О. Політична карикатура як спосіб маніпуляції свідомістю та створення негативного іміджу політика [Електронний ресурс] / О. Медведєва. – Режим доступу : <http://archive.nbuv.gov.ua/portal/>.
5. Питльована Л. Антибританська політична карикатура у Німеччині як засіб пропаганди у період Першої світової війни [Електронний ресурс] / Л. Питльована // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Держава та армія. – 2014. – № 784. – С. 76–84. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/VNULPDA_2014_784_14.pdf.
6. Філатова М. Політична карикатура Джеймса Гіллірея (1757–1815) з колекції Харківського художнього музею [Електронний ресурс] / М. Філатова // Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв. Мистецтвознавство. Архітектура. – 2014. – № 3. – С. 96–101. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/had_2014_3_22.pdf.

References

1. Artemova E. Karikatura kak zhanr politicheskogo diskursa : diss. ... kand. filol. nauk : 10.02.19 / E. Artemova. – Volgograd, 2002. – 237 s.
2. Biryukov M. Karikatura, sharzh, komiks yak riznovidy gazetno-zhurnalnoyi grafiki / M. Biryukov // Visnik LNU Imeni Tarasa Shevchenka. – № 7 (194). – Ch. I. – 2010. – S. 29–32.
3. Kovin'ko K. Zhanr politichnoyi karikaturi: funktsional'ni, diskursivni ta stilistichni osoblivosti / K. Kovin'ko // Visnik Harkivskogo natsionalnogo universitetu im. V. N. Karazina. – 2012. – № 1003. – Romano-germanska filologiya. Methodika vikladannya inozemnih mov. – Vyp. 70. – S. 125–130
4. Medvedeva O. Politichna karikatura yak sposib manipulyatsiyi svidomistyuu ta stvorennya negativnogo imidzhu politika [Elektronij resurs] / O. Medvedeva. – Rezhim dostupu : <http://archive.nbuv.gov.ua/portal/>.
5. Pitlovana L. Antibritanska politichna karikatura u Nimechchini yak zasib propagandi u period Pershoyi svitovoyi viyni [Elektronij resurs] / L. Pitlovana // Visnik Natsionalnogo universitetu «Lvivska politehnika». Derzhava ta armiya. – 2014. – № 784. – S. 76–84. – Rezhim dostupu : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/VNULPDA_2014_784_14.pdf.
6. Filatova M. Politichna karikatura Dzheymssa Gillreya (1757–1815) z kolektsiyi Harkivskogo hudozhnogo muzeyu [Elektronij resurs] / M. Filatova // Visnik Harkivskoyi derzhavnoyi akademiyi dizaynu i mistetstv. Mistetstvoznnavstvo. Arhitektura. – 2014. – № 3. – S. 96–101. – Rezhim dostupu : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/had_2014_3_22.pdf.

Власюк А. Антиросийская политическая карикатура как средство пропаганды в период военного противостояния на Востоке Украины в 2014–2015 годах. В статье проанализировано влияние антиросийской политической карикатуры в период военного противостояния в Украине. Установлено доминантные темы карикатур, направленных против российской политики. Определены основные задачи визуальных изображений, которые поставили перед собой художники та редакции СМИ. Охарактеризованы образы, сюжеты и персонажи карикатур их семантическое значение. Исследовано влияние пропагандистской политической карикатуры на формирование негативных стереотипов в украинском обществе. Прослежено композиционные особенности художников, их лаконичность и образно-символический язык.

Ключевые слова: политическая карикатура, пропаганда, общество, военное противостояние на Востоке Украины.

Vlasyuk E. Deals With Anti-Russian Political Caricature in Ukraine as a Tool of Propaganda During the Military Confrontation in Eastern Ukraine in Years 2014–2015. The author analyzes the impact of anti-Russian political caricatures, reveals dominant threads of caricatures aimed against the Russian policy, determines the main objectives of illustrative materials set by artists and editorial board. The influence of political caricatures propaganda on negative stereotypes formation in the Ukrainian society is described. Compositional features of artists, their laconism and figurative and symbolic language are traced.

Keywords: political caricature, propaganda, society, military confrontation in Eastern Ukraine.

Адреса для листування: kibernetik93@i.ua

УДК 007:000:32 «1945/1989» (043.5)

Вікторія Ковпак – кандидат наук із соціальних комунікацій,
доцент кафедри журналістики і соціальних комунікацій Інституту журналістики
і масової комунікації Класичного приватного університету м. Запоріжжя

Підходи до оцінки комунікативної ефективності інформаційно- комунікаційної діяльності українців у діаспорі: теоретико-методологічний аспект

У статті висвітлено проблему необхідності врахування інформаційно-комунікаційної діяльності української діаспори в контексті створення єдиного національного інформаційного простору та зроблено загальний огляд підходів до оцінки комунікативної ефективності інформаційно-комунікаційної діяльності із запропонованими параметрами, адаптованими до аналізованого контенту ЗМК.

Ключові слова: комунікативна ефективність, етнічна компліментарність, інформаційно-комунікаційна діяльність, оцінка ефективності, діаспора

Постановка наукової проблеми та її значення. Українці за кордоном і українці в Україні є частиною єдиного національного гуманітарно-культурного простору. «Ця цілісність має органічно забезпечуватися, особливо в умовах глобалізації. Сьогодні українська діаспора активно долучається до діалогу щодо підписання угоди про асоціацію між Україною та ЄС, і ця робота є не менш важливою, ніж робота Міністерства закордонних справ України» [8, с. 26].

У рамках виступу на конференції «Україна та світове українство: розбудова ефективного партнерства заради розвитку» І. Драч як голова Товариства зв'язків з українцями за межами України «Україна. Світ» зазначив: «Завдання державних та громадських інституцій як в Україні, так і за її межами, – усіляко підтримати українську освіту, національно-культурне життя, роботу інформаційного простору за межами України, що сприятиме збереженню національної ідентичності закордонних українців» [1, с. 27].

Серед таких інституцій було названо мистецько-культурні, освітньо-виховні заклади, бібліотеки, медійна мережа української громади. Тож надзвичайно важливим є формування єдиного інформаційно-комунікаційного простору України з урахуванням того, що українська діаспора – це